

Róbert ARPÁŠ

Československo, Česko-Slovensko alebo Slovensko. Československí komunisti medzi slovenskou autonómiou a napadnutím ZSSR*

ARPÁŠ, Róbert: Czechoslovakia, Czecho-Slovakia or Slovakia. Czechoslovak communists from the Slovak autonomy to the invasion of the Soviet Union. In: *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; Universum, 2007, s. 179-184.

The independent Communist Party of Slovakia (CPS) was formed after destruction of the Czechoslovak Republic (CSR) according to the instructions of Communist Internationale. Leaders of CPS rejected the idea of the CSR restoration and propagated the idea of independent Slovakia. This attitude caused conflicting point between Slovakian and Prague's leadership. Exil leadership of Communist Party supported attitude of CPS but the idea of independent Slovakia up to slogan of the Soviet Slovakia. This tendency was in contradiction with interests of Moscow. After the German attack against USSR recognized Moscow Czechoslovak exil resistance and recognized CSR in the pre-Munich form. In spite of the victory of the CSR restoration idea in Moscow's leadership, the enforcement of this idea in Slovak conditions represented a long-time affair.

Zjednodušenie politického života Slovenska, ktoré nasledovalo po vyhlásení jeho autonómie, postihlo aj Komunistickú stranu Československa. Už 9. októbra 1938 slovenské autonómne ministerstvo vnútra nariadilo siahnuť „proti komunistickej strane na Slovensku, k tým istým opatreniam, ako sa to stalo podľa úpravy pražského ministerstva vnútra voči *Karpathendeutsche Partei*“.¹ Pre stranu to znamenalo zastavenie činnosti a zákaz distribúcie tlač. K jej úplnému rozpusteniu došlo na základe nariadenia autonómnej vlády z 23. januára 1939.² Pre KSC to logicky znamenalo nútený prechod do ilegality. Budovanie ilegálnej siete ale nebolo vôbec jednoduché. Jej výstavbu

---

* Štúdiá vznikla v rámci grantového projektu APVV 51-017 105 Slovensko v 20. storočí a grantu VEGA č. 2/6204/26 Vývoj a premeny slovenskej spoločnosti v rokoch druhej svetovej vojny.

1 *Dejiny Slovenského národného povstania 1944, zv. 3. Dokumenty*. Bratislava : Pravda, 1984, dok. č. 2, s.14.

2 BYSTRICKÝ, V.: Politika KSC na Slovensku od Mníchova do 14. marca 1939. In: *Zborník Múzea SNP 12*. B. Bystrica : Osveta, 1987, s. 21.

komplikoval odchod stranických špičiek do exilu, ktorý prebiehal na výslovný príkaz Kominterny už od októbra 1938.³

V dôsledku uvedených skutočností došlo k podviazaniu aktivity komunistickej strany, ktorá bola zaskočená marcovými udalosťami. Jej bezprostredná reakcia na 14. a 15. marec 1939 sa tak obmedzila prakticky iba na vydanie *Manifestu* odsudzujúceho rozbitie spoločnej Česko-Slovenskej republiky. V dokumente sa KSCĽ vyslovila „*pro bratrský svazek Čechů, Slováků, Němců a Karpatorusů v jejich osvobozovacím boji proti společnému nepříteli*“.⁴

Vytvorenie samostatného slovenského štátu a okupácia českých krajín zároveň znamenali narušenie spojenia medzi Ústredným výborom KSCĽ sídliacim v Prahe a Krajinským vedením KSCĽ na Slovensku. Aktuálnym sa tak stalo naplnenie uznesenia Komisie Exekutívy Komunistickej internacionály k československej otázke z 22. februára 1939. Podľa tejto direktívy: „*Sekretariát EKI považuje za správne, aby slovenská oblasť a zakarpátoukrajinská oblasť KSCĽ boli premenované na 'Komunistickú stranu Slovenska' a 'Komunistickú stranu Zakarpatskej Ukrajiny', pričom strana ako celok naďalej ponese názov KSCĽ a ústredné vedenie je naďalej spoločným pre celú Česko-Slovensko*“.⁵ K organizačnému odčleneniu slovenských komunistov od pražského ústredného vedenia KSCĽ a vytvoreniu vlastného ilegálneho ústredného vedenia KSS došlo v priebehu mája 1939, po návrate Ľudovíta Benada z Prahy. Politickým vedúcim ilegálneho ústredného vedenia KSS sa stal Július Ďuriš, ktorý sa ale v tom čase zdržiaval v Prahe, ideologickú prácu mal na starosti Ján Osoha a organizačné záležitosti Ľudovít Benada.⁶

Vytvorenie samostatného slovenského štátu sa nemohlo neodraziť aj na politickej taktike zahraničného vedenia KSCĽ. To si na rozdiel od pražského Ústredného výboru KSCĽ uvedomovalo silu nacionálnej otázky. Na moskovskej porade zahraničného vedenia KSCĽ v máji 1939 bolo preto rozhodnuté, že treba „*uznať plné právo Slovákov na samostatný štátny život*“.⁶ Jeho podo-

---

3 RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha : Academia, 2002, s. 150. Por.: ŠUCHOVÁ, X.: Kominterná, KSCĽ, KSS a komunisti na Slovensku po Mnichove a na začiatku vojny. In: *Bolševizmus, komunizmus a radikální socialismus v Československu III*. Praha : ÚSD AV ČR; Dokořán, 2004, s. 89.

4 *Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu 1938 – 1945*. I. Díl, 3. svazek, 4. sešit. Praha : Státní ústřední archiv, 1988, s. 169. Manifest Komunistické strany Československa k obsazení republiky hitlerovským Německem.

5 ŠUCHOVÁ, X.: *Kominterná...*, s. 85.

6 Archiv Múzea SNP Banská Bystrica (AM SNP BB), Osobný fond Jaroslava Šolca (OFJŠ), k. 5, i. č. 49, príř. č. 233/86.

ba mala závisieť od „*budúcich konkrétnych okolností, ktoré nemožno predvídať*“, pričom ale KSC počítala, že to bude v bratskom zväzku s českým národom.⁷ Inými slovami, vedenie komunistickej strany počítalo s obnovou československej štátnosti, v ktorej však malo dôjsť k prehodnoteniu národnostnej otázky. Táto línia sa odrazila aj v Smerniciach o politickej práci KSC v zahraničí, ktoré vydal zahraničný sekretariát KSC v Paríži v júli 1939. Komunistické vedenie v ňom vytýčilo cieľ „*urobiť obnovenie československej nezávislosti jedným z postulátov a cieľov medzinárodného antifašistického boja*“ a „*požadovať plné obnovenie štátnych suverénnych práv Československej republiky*“. Vo vzťahu k národnostnému problému bolo konštatované: „*Strana bude čo najrozhodnejšie mariť tendencie starého, škodlivého čechoslovakizmu... Nacionálna samobytnosť Slovákov dnes musí byť mimo akejkoľvek diskusie.*“⁸

Nové politické smernice a heslo „*Za nové Československo*“ sa na Slovensko dostali v lete.⁹ Súčasne sem z pražského ústredného vedenia stále prichádzali letáky, ktoré propagovali zriadenie nového Česko-Slovenska. Keďže slovenské komunistické vedenie došlo k „*záveru, že nálada na Slovensku nie je ešte taká, aby sa mohlo propagovať heslo nového zriadenia Česko-Slovenska, a tiež aj preto nie že ľud na Slovensku má ešte veľké ilúzie o samostatnom Slovenskom štáte, ďalej nechápe, o aké Československo sa jedná, či o Benešovské, alebo nejaké iné*“, dal J. Osoha, po porade s L. Benadom a vedúcim banskobystrickej oblasti K. Černockým, príkaz na zničenie letákov.¹⁰ Otázka slovenskej samostatnosti tým ale vyriešená nebola. Nové kolo sporu sa začalo s návratom Ďuriša z Prahy. Politický vedúci ilegálneho ústredného vedenia KSS prišiel s direktívami presadzovať heslo „*za utvorenie nového Československa*“, čo však Osoha, Benada i Černocký dôrazne odmietli. Ďuriš tak zostal po svojej snahe o prevedenie pražských direktív v slovenskom vedení osamotený, z čoho pramenili konflikty, trvajúce do konca roku 1939. Vtedy Ďuriš znovu „*odcestoval do Prahy, aby tam v ústrednom vedení vecí vybavil*“.¹¹

Ak chceli slovenskí komunisti u slovenského obyvateľstva so svojou agitáciou uspieť, museli ponúknuť atraktívnejší program, než bola obnova Československa „*bez čárky*“. Smernice I. ilegálneho ústredného vedenia KSS z októbra 1939 s heslom „*za slobodné Slovensko v slobodnom Českosloven-*

---

7 ŠOLC, J.: *Slovensko v českej politike*. B. Bystrica : M.O. Enterprise, 1993, s. 132.

8 *Dejiny Slovenského národného povstania...*, dok. č. 6, s. 17-21.

9 ŠUCHOVÁ, X.: *Kominterná...*, s. 87.

10 AM SNP BB, OFJŠ, k. 5, i. č. 49, príř. č. 233/86.

11 AM SNP BB, OFJŠ, k. 5, i. č. 49, príř. č. 233/86.

sku a v novej Európe¹² síce ešte s reštauráciou československého štátu počítali, ale v skutočnosti šlo viac o individuálny názor Ďuriša, s ktorým sa jeho spolustraníci nestotožňovali.¹³ Tí boli vo svojich názoroch povzbudení aj spoločným prevolaním komunistických strán Nemecka, Rakúska a Československa z konca novembra 1939, ktoré zdôrazňovalo „*úplné a slobodné samourčovacie právo Čechov, Slovákov, Rakúšanov a Poliakov*“¹⁴. To sa prejavilo v Ohlase KSS k slovenskému národu z februára 1940, ktorý bol koncipovaný pri príležitosti prvého výročia vzniku Slovenskej republiky. Aj pod vplyvom stanoviska Komunistickej internacionály akceptovali slovenskí komunisti realitu slovenskej štátnosti, čo demonštrovali výzvou: „Vpred za šťastné a slobodné Slovensko!“¹⁵

Rozkol medzi slovenskými a českými komunistami spôsobený národnostnou otázkou muselo vyriešiť zahraničné vedenie KSC. Jeho stanovisko bolo limitované zahraničnou politikou Sovietskeho zväzu, ktorý prehodnotil svoj pôvodne odmietavý postoj k Slovenskej republike a v septembri 1939 ju uznal *de iure*. To sa logicky prejavilo v prístupe moskovského komunistického vedenia, ktoré v polovici marca 1940 odmietlo heslo obnovy Československa ako imperialistické a protisovietske. V depeši zaslanej Klementom Gottwaldom I. ilegálnemu ústrednému vedeniu KSC v Prahe bolo nahradené novým heslom úplného práva na sebaurčenie pre Čechov aj Slovákov, vrátane samostatnej štátnosti. Strana tak mala bojovať u Čechov „*za obnovení národní a státní svobody*“, u Slovákov „*za úplnou svrchovanost nynějšího slovenského státu*“. Tým sa mala odlišiť „*od cesty světového imperialismu a Beneše*“, ktorí „*jsou proti sebeurčení a svobodě národů, chtějí jen diktát*“.¹⁶

Zahraničné vedenie KSC sa tak postavilo na stranu slovenských komunistov. Ich emancipačné tendencie sa preto ešte zvýraznili. Naplno sa to prejavilo v Prevolaní KSS z 15. júna 1940, v ktorom bolo vytýčené nové heslo „*Za úplne slobodné a samostatné Slovensko*“. Odmietnutie obnovy Československa smerovalo ako proti aktivitám Beneša, tak i Osuského a Hodžu. Slovenskí komunisti totiž nevideli medzi týmito politikmi rozdiely a jednotne ich označovali za „*agentov západných imperialistov*“.¹⁷ To všetko bolo zatiaľ plne v intenciách hodnotenia vojnového konfliktu Moskvou, ktorá ho označovala za imperialistický z oboch strán.

---

12 AM SNP BB, F III/A-4/a, k. 2, príř. č. 68/66.

13 ŠUCHOVÁ, X.: *Kominterná...*, s. 110.

14 ŠOLC, J.: *Slovensko v českej...*, s. 136.

15 AM SNP BB, F III/A-4/a, k. 2, príř. č. 68/66.

16 *Dejiny Slovenského národného povstania...*, s. 50.

17 JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji 2*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 447.

Avšak dogmatizmus člena I. ilegálneho ústredného vedenia KSS zodpovedného za propagandu – Jána Osohu šiel ešte ďalej. Ako správne indoktrinovaný dogmatik počítal s radikalizáciou nás vo vojne. Príležitosti sa mali chopiť komunisti a premeniť ju na vojnu proti kapitalistom, čo by odštartovalo proletárske revolúcie. Na situáciu mali byť pripravení aj slovenskí komunisti.¹⁸ Z tejto základne vychádzalo jeho heslo „sovietskeho Slovenska“, ktoré sa objavilo už v rezolúcii oblastného vedenia KSS v Bratislave z 15. februára 1941. V ňom sa konštatovalo, že „slovenský národ – tak ako všetky ostatné malé národy strednej Európy – môže si uhájiť svoju štátnu samostatnosť a národnú samobytnosť len vtedy, keď pod zástavou komunistickej strany Slovenska bude bojovať proti nemeckým vykorisťovateľom a ich tunajším agentom, za pripojenie k veľkému Sovietskemu zväzu podľa príkladu baltických štátov“.¹⁹ Za týmto účelom bolo treba nájsť vhodný spôsob na ovplyvňovanie a získavanie členstva „HSES, najmä jej staré kádry, ktorí sú znechutené politickými machľami a zradou terajších moci pánov. Treba trpezlivo vysvetľovať každému poctivému ľudákovi čo znamená pre nás tzv. ochrana Hitlera a čo by znamenalo, keby Slovensko stalo sa rovnoprávnym členom Sov. Sväzu. Nesmieme sa vyháňať ani poctivým členom Gardy, najmä však musíme zlepšiť našu propagandu v radoch Hlinkovej mládeže.“²⁰ V tomto bode, na rozdiel od myšlienky sovietskeho Slovenska, rezolúcia akceptovala Ďurišove inštrukcie. V listoch, ktoré Ďuriš posielal z Prahy, bolo slovenské vedenie nabádané, aby „nadviazalo spojenie i s FS, HG, HM a stranou HSES, aby i takto mohli sa zaistiť oporné body pre ďalšiu prácu“.²¹

Osoha rešpektoval aj Ďurišove odporúčanie na nadväzovanie spojenia so starými agrárnymi pracovníkmi a sám uskutočnil niekoľko pokusov v tomto smere.²² No koncepcie „sovietskeho Slovenska“ sa nehodlal vzdať. Vhodnou príležitosťou pre jeho prezentáciu sa malo stať blížiace sa výročie prvého mája, pri príležitosti ktorého chcela komunistická strana predostrieť svoje programové ciele. V Programe KSS k 1. máju 1941 tak Osoha, aj napriek Ďurišovmu odporu, najdôraznejšie nastolil a prepracoval spornú koncepciu. Podľa predstavy autora textu mala byť „po víťazstve pracujúceho ľudu nad buržoáziou“ vytvorená Slovenská sovietska socialistická republika, ktorej

---

18 HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1964, s. 35.

19 JABLONICKÝ, J.: *Samizdat...*, s. 459-460. Por.: AM SNP BB, OFJŠ, k. 5, i. č. 49, príř. č. S 233/86.

20 AM SNP BB, OFJŠ, k. 5, i. č. 49, príř.č. S 233/86.

21 Tamže.

22 Tamže.

„vláda bude vládou robotníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie ako diktatúra proletariátu, to je vláda prevažnej väčšiny ľudu nad hŕstkou kapitalistov a veľkostatkárov, teda najširšia forma demokracie v duchu stalinskej ústavy“.²³

Osohovu koncepciu sovietskeho Slovenska podporil aj Karol Bacílek, ktorý bol v decembri 1940 vyslaný zo Sovietskeho zväzu na Slovensko s pôvodným zámerom paralyzovania hesla.²⁴ Po svojom návrate do Moskvy v apríli 1941 ale obhajoval stanovisko vedenia KSS v tejto otázke, podľa ktorého boj „za slobodu slovenského národa spod jarma slovenských kapitalistov a nemeckého imperializmu je bojom za oslobodenie robotníckej triedy, za sovietske Slovensko“.²⁵ To však bolo v rozpore nielen so stanoviskom moskovského vedenia KSČ, ale najmä Sovietskeho zväzu. Podporovanie snáh o pripojenie Slovenska k ZSSR by totiž znamenalo porušenie tajného dodatku paktu Molotov-Ribbentrop o rozdelení záujmových sfér. Preto moskovské vedenie KSČ v rezolúcii zo 17. mája 1941 síce akceptovalo národnú a štátnu samostatnosť Slovenska, ale heslo „sovietskej republiky“ odmietlo.²⁶

Komunistické hnutie tak v tom čase stálo na pozíciách „Slovenský štát – áno, slovenský fašizmus – nie“.²⁷ Ani to však nevydržalo dlho. Po napadnutí Sovietskeho zväzu Nemeckom došlo k obratu v postoji Moskvy k československému zahraničnému odboju. V júli 1941 Moskva uznala Československú republiku v jej predmníchovskej podobe za nezávislý a zvrchovaný štát²⁸, čo prirodzene reflektovalo aj zahraničné vedenie KSČ. Ako s uspokojením konštatoval jej vedúci predstaviteľ Václav Kopecký, „ani predošlé roky krízy nevyhladili z myslenia národov Československa povedomie československej štátnosti“.²⁹ Prebojovanie tejto idey vo vedení KSS však malo byť podstatne dlhodobejšou a zložitejšou úlohou, o čom svedčia aj materiály KSS z tohto obdobia, ktoré sa o Československu prakticky nezmiňujú.

---

23 AM SNP BB, F III/A-4/a, k. 2, príř.č. 68/66.

24 JABLONICKÝ, J.: *Samizdat ...*, s. 459.

25 HUSÁK, G.: *Svedectvo ...*, s. 36.

26 JABLONICKÝ, J.: *Samizdat ...*, s. 462. Por.: HUSÁK, G.: *Svedectvo ...*, s. 132.

27 HUSÁK, G.: *Svedectvo ...*, s. 131.

28 RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa ...*, s. 166.

29 ŠOLC, J.: *Slovensko v českej ...*, s. 140.